

Otsakust lõhkepeani

Maire Raadik

eesti keele instituudi vanemkeelekorraldaja

Tuletised *otsik* ja *otsak* on olnud ÕSides kõrvuti alates 1930. aastal ilmunud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ ehk EÕSi II köitest, esimese, 1918. aasta ÕSi märksõnastikus oli üksnes *otsik*. Kui hilisemates ÕSides, nagu 1953 ja 1960, on otsiku tähenduseks otsmine osa, otstükk, siis EÕSis on tähendusi antud lausa neli: 1) jätke, 2) otsmine osa, otsak (Endstück, Zwinge, наконецник), 3) pruudiliniku pärg-osa, 4) naiste netsmütsi osa – netsi ehk võrgutaolise peakatte külge käiv poolkuu-taoline jätke. Olulise pöörde tegi 1976. aasta ÕS, lüües need kaks sarnassõna otsustavalt lahku: otsakule jäeti otstüki tähendus, otsik võrdsustati otsijaga. ÕSi lahendus langes õigupoolest kokku aasta varem ehk 1975. aastal ilmunud vene-eesti tehnikasõnaraamatu omaga, kus *otsik* esineb samuti vaid otsija tähenduses. Tegelikus keelekasutuses kandis *otsik* jätkuvalt otstüki sisu, keelenõuandjail tuli aastate jooksul rohkesti asja selgitada ning 2013. aasta ÕSis loobuti otsikule otsija või otsimisseadme tähenduse külgepookimisest. Pehmendamaks kauaaegse soovitusel muutmist, esitati *otsik* kui 'otstükk' siiski argikeele märgendiga.

Seda, kuidas otsiku ja otsaku käsi praegu käib, võimaldab täpsemalt uurida eesti keele ühendkorpus. Selles tuleb *otsik* esile üle viie korra sagedamini kui *otsak* ning ka *otsik*-lõpulisi liitsõnu on mitmekesisemas valikus ja arvukamalt kui *otsak*-lõpulisi. Seitsme sagedasema mõiste puhul näeb liitsõna järellosana nii otsikut (selle järellosaga liitsõnad on ülekaalus) kui ka otsakut: *dušiotisk/-otsak*, *pihustusotsik/-otsak*, *põrandaotsik/-otsak*, *puuriotsik/-otsak*, *lisaotsik/-otsak*, *auruotsik/-otsak*, *kõrvaotsik/-otsak*. Harvemini esinevate mõistete puhul on liitsõna järellosaks valdavalt *otsik* (nt *kummi-*, *metall-*, *teemant-*, *silikoon-*, *rullotsik*, *imemis-*, *segamis-*, *valamis-*, *laadimis-*, *puhustus-*, *ühendusotsik*, *harja-*, *pipeti-*, *pihusti-*, *sprei-*, *summutiotsik*, *jala-*, *nina-*, *suuotsik*, *varuotsik*), harva *otsak* (*pilu-*, *kruvi-*, *imiotsak*).

Sõnamoodustuse seisukohalt on *otsik* ja *otsak* tuletised. Eesti keele sõnaperele sõnaraamat seob otsaku tähenduses 'otsatükk' nimisõnaga *ots* ja otsiku 'otsimisseade' tegusõnaga *otsima*. *Otsima*-verbi juurest on kerge jõuda otsimisseadme tähenduseni, kuid küsimus on, kas üld- või oskuskeel vajab siin üldse eraldi sõna. Korpuse *otsik*-lõpuliste liitsõnade hulgas hakkab silma vaid üks, mille puhul on ilmselgelt tegemist otsimisega, see on liitsõna *pildiotsik*. Euroülikooli poolt 2002. aastal välja antud eesti-vene tehnikasõnaraamatus on liitsõnad *lekiotsik* (искатель течи), *trassiotsik* (трассоискатель) ja tekstiivaldkonna sõna *vahelikuotsik* (разоискатель), korpusest neid ei leia.

Otsimisseadme mõiste on keeles siiski täiesti olemas, kuid liitsõnades on seda *k*- või *ik*-liitelise tuletise asemel väljendatud hoopis *ja*-tuletisega. Ka eespool viidatud eesti-vene tehnikasõnaraamat esitab leki- ja trassiotsiku rööpvariandina *ja*-liitelise järelosaga liitsõnad *lekkeotsija* ja *trassiotsija*. Tõsi, oskuskeeles on soovitatud võimaluse korral reserveerida *ja*-liide inimese, töötaja tähistamiseks, kuid ikkagi mööndud, et *ja*-tuletisega võib tähistada nii töötajat kui ka töövahendit. ÕS 2018-st leiame seadme või seadmeosa tähenduses liitsõnad *kaabli*-, *metalli*-, *miini*-, *pildiotsija*, kõik need sõnad on arvestatavalt esindatud ka korpuses.

Oleme tagasi samas seisus, kus ÕS oli viimati 1960. aastal: *otsak* = *otsik* ja *otsik* = *otsak*. Aastakümneid kestnud katse neid kaht sarnassõna lahku ajada on lõppenud tulemuseta, *otsik* on jätkanud otstüki tähenduse kandmist ja on selle mõiste väljendamisel kasutajate esimene valik, otsimisseadme sisu väljendab *ja*-tuletis *otsija*, eriti liitsõnade järelosana, ning *otsak* tuleb tõenäoliselt rohkem esile ÕSi soovitud tundvate kirjutajate või toimetajate tekstides.

Raske öelda, kust või kuidas kõik alguse sai. 1976. aasta ÕSi koostajad olid tegevad ka 1975. aasta tehnikasõnaraamatu juures, aidates seda keeleliselt ühtlustada ja kohendada. See aitab seletada mõlema sõnaraamatu ühtset seisukohta otsiku ja otsaku küsimuses. Oma osa võis etendada ka üks kirjutis, mis ilmus 1966. aasta 20. mai Sirbis ja Vasaras. Artiklis „Võõrsõnad ja omad sõnad“ tegi Ants Roosnaallik, kes oli tollal sage keeleteemadel sõnavõtja, ettepaneku hoida tänapäevalgi vahet, mida on teinud oma eesti-saksa sõnaraamatus Wiedemann: *otsik* on *Sucher*, *Forscher*; *otsak* (täpsemini: otsakas) on *Endstück*, *Gipfelende*. Muu hulgas soovitas Roosnaallik asendada kangakaupluse sildil raudvõremaiguline

sõna „restid“ sõnaga „otsakud“ ning kasutada otsikut ka skaalanupu tähenduses. Ettepaneku algtõukeks oli liitsõna *tuumaotsik*, mis kirjutaja tähelepanekul oli hakanud tollastes ajalehtedes levima. Vene keeles vastab eesti otstükile päris mitu sõna, nagu *наконечник*, *насадка*, *мундштук*, *патрубок*, *кончик* ja *головка*, viimane viib mõtte *tuimalõhkepeale* – vene *ядерная боеголовка*.

OK